

## הוראת משנה ראש השנה פרק ג'

### תגובה להצעתו של הרב מאיר זיכלי

#### הצעות קודמות ללימוד משנה מסכת ראש השנה

בשמעתין גיליון 176 שיצא במתכונת חדשה בעריכתו של הרב מנחם מקובר, התפרסמו דפי עזר ללימוד משנה על ידי המחנך הוותיק, החבר שנים רבות במערכת שמעתין, הרב מאיר זיכלי הי"ו. הרינו מתייחסים להצעתו של הרב זיכלי לדפי העזר ללימוד עצמי של משניות פרק ג' במסכת ראש השנה. לימוד המשנה זוכה לעדנה בשנים האחרונות. רבים התגייסו להציע הצעות משופרות להוראה, ובתי ספר מקדישים שעות ללימוד המשנה, תוך הצגת הישגים נאים של התלמידים. כל כלי נוסף המסייע ללימוד המשנה הוא בבחינת דבר בעיתו מה טוב.

הרב זיכלי ציין בדברי הפתיחה שלו כי דפי העזר באים לסייע לתלמיד להתמודד לבדו עם המשנה בלימוד עצמי. המחבר מציע כי התלמיד יתרגל לקרוא את המשנה כפשוטה, וינסה להבין אותה לבד ורק אחר כך יפנה למפרשים שלפניו. בדפי העזר מצטט המחבר את המשניות שבפרק (ממשנה ב' עד משנה ח'). הוא מכוון את הלומד בשאלות מתאימות להבנת המשנה. הוא מצטט גם את דברי הברטונרא וגם עליהם הוא שואל שאלות מכוונות.

המחבר לא מציין בדברי ההקדמה או בסיכום מה היא מטרת לימוד המשנה על פי דפי העזר שלו, ומה היא הגישה הראויה בלימוד המשנה. המחבר גם לא מציין לאיזו כתה מתאימים דפי העזר וכיצד הם אמורים להשתלב במכלול לימודי התורה שבעל פה. נדרשים אנו איפא לנסות ולשער על פי השאלות שבדפי העזר מה היתה כוונת המחבר וכיצד הוא תופס את לימוד המשנה.

המחבר לא מפנה לחיבורים קודמים אשר עסקו בהדרכת המורים להוראת פרק משנה זה, העוסק רובו ככולו בתקיעת שופר, של ראש השנה. נציין איפא חיבורים אחדים שעסקו בפרקנו, הראויים להזכירם כאשר מציעים הצעה חדשה להוראת הפרק.

יוסף היינמן כתב את חיבורו "שיעורים במשנה" על מסכת פאה ועל מסכת ראש

השנה, תענית ומגילה<sup>2</sup>. חיבורו של היינמן, משמש בסיס ראשון ללימוד עצמי במשנה. גישתו של היינמן דומה לגישתה של נחמה ליבוביץ בגיליונות שפרסמה ללימוד חומש. יש בגישה זאת הדרכה משובחת של הלומד לעיון במשנה, במפרשיה, ובחומר נלווה מתוך מקורות שונים. השאלות המנחות מכוונות את הלומד להבנת פשוטה של המשנה, להעשרה ולהרחבת אופקים, ולטיפול בהיבטים הלכתיים ואקטואליים. מנחם בקר פירסם חוברת עבודה במשנה על מסכת ראש השנה<sup>3</sup>. בחוברת זו עבודות הכנה ועבודות חזרה על פרק ג' במסכת ראש השנה (השאלות בדפי העבודה של הרב זיכל דומות לשאלות בחוברת של בקר).

הרב משה ירקוני כתב חוברת "שאלות במשנה"<sup>4</sup>. בחוברת זאת שאלות על פרק ג' במסכת ראש השנה (עמ' 41). השאלות מנוסחות בקצרה והן מדריכות את הלומד להבנת העניינים המרכזיים במשנה (השאלות בדפי העזר של הרב זיכל דומות במידה רבה גם לשאלות שבחוברת של הרב ירקוני).

הרב דניאל שילה פרסם בשמעתין<sup>5</sup> מאמר בשם "משימות קבע לשיעורי בית במשנה". במאמר זה מדגים המחבר כמה מהמשימות באמצעות משניות מפרק ג' במסכת ראש השנה. המשימות או השאלות שהמחבר ממליץ עליהם הן אותן המשימות עליהן הרב זיכל ממליץ בדפי העזר שלו.

האגף לתוכניות לימודים, הפרויקט לתושבע"פ לבית הספר הממלכתי דתי, פרסם את הסדרה – "פרקי משנה". בסדרה זאת התפרסמה חוברת מיוחדת על מסכת ראש השנה<sup>6</sup>. החוברת עשירה בתכניה, והיא מהווה חוברת עבודה מצוינת לתלמיד אשר בא ללמוד את פרק ג' במסכת ראש השנה. חלק מהשאלות בדפי העזר ללימוד עצמי שמציע הרב זיכל, נמצאות בחוברת "פרקי משנה".

בשנת תשנ"ז התפרסמה על ידי פרויקט תושבע"פ בבית הספר הממלכתי דתי, חוברת בשם "המשנה והוראתה"<sup>7</sup>.

בחוברת זאת מבארים הממונים על הפרויקט את העקרונות של החוברות "פרקי משנה" (שם עמ' 34), ומתייחסים באופן ספציפי לפרק ג' במסכת ראש השנה (שם עמ' 86 ואילך). בדברי ההסבר יש הדרכה למורה בנוגע לשאלות שבחוברת על פרק

2 היינמן יוסף, שיעורים במס' פאה, הוצאת המחלקה לחינוך ותרבות תורניים בגולה, ירושלים, תשי"ד. היינמן יוסף, שיעורים במסכתות ראש השנה, תענית, מגילה. הוצאת המחלקה לחינוך ותרבות תורניים בגולה, ירושלים, תשכ"ב.

3 בקר מנחם, עבודות במשנה: ראש השנה, יומא, סוכה, הוצאת "אולפן", ירושלים, תשכ"ח.

4 ירקוני משה, שאלות במשנה, הוצאת השכל, ירושלים, תשכ"ט.

5 שילה דניאל, "משימות קבע לשיעורי בית במשנה", שמעתין 25, תש"ל, עמ' 25.

6 בן דאהן דוד ואייזנברג יהודה, פרקי משנה ראש השנה, מהדורה מורחבת, הוצאת מעלות, ירושלים, תשנ"ה.

7 המשנה והוראתה, מדריך למורה להוראת משנה ולהוראת סדרת הספרים פרקי משנה, הוצאת מעלות, ירושלים, תשנ"ז.

ג', וכן העשרה נוספת מבחינה פדגוגית. העשרה זאת הופכת את השימוש בחוברת "פרקי משנה" ליעיל ומעניין.

כאמור אלו הם מקצת מן החיבורים שעסקו בהדרכת הלומדים את פרק ג' במסכת ראש השנה, וראוי להביא את קיומם לידיעת הלומדים והמורים.

### הוראת המשנה – ניתוח למדני וחשיבה רעיונית

הניתוח של הספרות הדידקטית והחומר הפדגוגי הנוגעים להוראת מקצועות הלימוד הוא ניתוח בעל ערך. הוא מוביל את המורים להבנת המעשה החינוכי, ולשיקול דעת נכון, בבואם לבחור את הגישה שהם נוקטים בה בהוראה, ואת החומרים שהם מביאים לכל שיעור. ניתוח כזה נעשה ביחס להוראת תושבע"פ על ידי כותב שורות אלו<sup>8</sup>. בעבודה זאת ביקשנו לזהות את הגישות השונות בהוראת משנה, והבהרנו את מגמתן תוך עמידה על המטרות, על התכנים, ועל שיקול הדעת האידיאולוגי שבכל גישה וגישה.

דומה כי בחינת השאלות שמציע הרב זיכל בדפי העזר שלו, מובילה למסקנה כי הגישה הראויה בעיניו היא הגישה של פיתוח החשיבה והבנת היסודות של המשא והמתן התלמודי<sup>9</sup>. זאת כמובן בחירה לגיטימית ויש בה ערך ותועלת.

נבאר באמצעות שתי דוגמאות מתוך דפי העזר את המסקנה שמדובר בשאלות המכוונות לפיתוח החשיבה.

על משנה ה'

"שווה היובל לראש השנה לתקיעה ולברכות"  
ר' יהודה אומר בראש השנה תוקעין בשל זכרים  
וביובל בשל יעלים<sup>10</sup>.

הרב זיכל שאל שאלות כמו: מה הנושא של המשנה, ביאור המילים – "יובל" "זכרים", מהי הקושיא של הברטנורא ומה התרוץ שלו. כיצד מבאר הברטנורא את המילים "לתקיעה", "ברכות". לבסוף הוא מבקש מהתלמידים למלא טבלה המשקפת את המחלוקת שבין ת"ק לר' יהודה ואת ההלכה למעשה.

8 שוורץ יהודה, הוראת תורה שבעל פה..., חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית ירושלים תשס"ב. (החיבור נמצא בנוסח מלא באתר "דעת" במדור תורה שבעל פה)

9 דברי הסבר על הגישה ראה בעבודה הנ"ל עמ' 88. עיין גם במאמרו של רייניץ יעקב: "פיתוח החשיבה בהוראה משנה", "שמעתין" 54-53, תשל"ח, עמ' 60.

10 העימוד של המשנה לא נמצא בצורה כזאת בהצעת הרב זיכל. הוא מביא את נוסח המשנה באופן רצוף ללא הדגשת התבנית הספרותית. לעניות דעתנו עימוד שירי היה מסייע ללומדים, עיין כל כך במאמרים העוסקים בשירת המשנה. למשל: שוורץ יהודה, "הוראת שירת המשנה", "שמעתין" 100, תש"ן עמ' 264. כן ראוי היה להשתמש בתבנית המצויה במשנה סדורה של ר' אליהו דורדק אשר הדפיס את המשנה בתבנית פיוטית אשר מסייעת לשינון ולהבנה.

כל השאלות הללו מחדדות את הבנת התלמידים את ניסוחי המשנה, ומובילות להבנת סברות ושיקולי דעת האופייניים לדיון התלמודי. הרב זיכל לא שאל שאלות בכיוון רעיוני. למשל מה מסמלת תקיעת השופר של היובל ומה קורה בחברה עם שמיעת קול השופר ביום הכיפורים של היובל. הוא גם לא שאל שאלה הנוגעת לריאליה של בעלי החיים. הוא שאל על סמך הברטנורא ("אלא הלכה בין ראש השנה בין יום כיפורים של יובל שניהם בשל זכרים כפופים") – מה היא ההלכה, אולם הוא לא מדגיש את ההיבט ההלכתי בעזרת מקורות מספרי הלכה.

דוגמא שנייה היא מהשאלות שהציע הרב זיכל למשנה ח' ("וכי ידיו של משה עושות מלחמה... כל זמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה..."). הרב זיכל שאל: מה הם הנושאים של המשנה, מה הקשר של הנושאים למסכת, מה קשה לברטנורא במילים "והיה כאשר ירים משה את ידו" ומה הוא התרוץ. שוב לפנינו שאלות חשיבה בכיוון פרשני – תלמודי. הרב זיכל לא שאל שאלה על כוונת הלב בתפילה, הוא לא שואל על היחס בין המעשה החיצוני "מסתכלין כלפי מעלה" לבין המעשה הפנימי "משעבדין את ליבם". שאלות כאלה מתאימות לגישה רעיונית מחשבתית.

לסיכומם של דברים ניתן לקבוע כי השאלות בדפי העזר שמציע הרב זיכל מכוונות להבנת הפרק בגישה פרשנית תלמודית. עיון בפרק כזה במשנה יכול לזמן ללומד היבטים נוספים שיש בהם מן החוויה הרעיונית מחשבתית, שיש בהם מן ההבנה ההלכתית לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא. יש בפרק הזדמנות לעסוק בריאליה של השופר כפי שעולה מדברי חז"ל וכפי שמקובל לייצר כיום את השופר. יש מקום בפרק זה לעסוק בהיבטים הפיזיים של ניסוחי המשנה ובשירתה. ובעיקר יש מקום לדון בשאלות של "תורת חיים" – שאלות אקטואליות ורלוונטיות לחיי התלמידים. אין חובה כמובן בהצעת דפי עזר לטפל בכל ההיבטים, אבל רמיזות לכיוונים השונים היו יכולות להעמיד אתגר משמעותי למורים הבאים ללמד את הפרק.

נברך את הרב זיכל, כמי שבקיא בחומר שהתפרסם במשך השנים בשמעתין, שימשיך להעשיר את הקוראים בתמונה רחבה של הוראת התורה שבעל פה בכלל ושל המשנה בפרט.